

Бојан Савић Остојић

ПУТОПИСНЕ ПАТКЕ

(Март у Вернетсхаузену)

Ништа важно не узем да приметим у реалном времену. То ме је досад ража-лошћивало. Овде, на селу, први пут сам од самог почетка прихватио да то и не мо-рам и одахнуо. Оно што је важно, а поред чега данас можда нехајно пролазиш – отприлике тако сам о овом боравку почео да размишљам – запамтићеш, истина, у грубим цртама, дакако извитоперено, али – боже мој. Не упињи се и не труди, не имитирај „посматраче”. И они су видели тек када се сете.

Са разгласа, на снимку стјуардесиног „довиђења” чујем како се извештачено насмешила (на слогу ће).

На станици Ерликон, једина покривена жена проси, али скоро кришом, тако што одлаже одштампане поруке на седишта. Са папира преко пута разумем само да је незапослена мајка и да јој треба „мало пара”. Однела га је пре него што сам стигао да пребројим намерне правописне грешке.

Францускињама које се одушевљавају – „како одлично говориш француски” – треба немилеце, са истим лажним уважавањем, одбрусити: „И ти.”

Пола сата по приспећу у село, домаћица ме је четрдесет пет минута, церемо-нијално, готово ритуално, проводила кроз преводилачку кућу. То као да је био увод и у локално време. Отварајући преда мном фиоку за фиоком, натенане је извучила тигаће и говорила „тигаћи”, лонце и говорила „лонци”, а кад је набасала на подме-таче, објаснила ми је да се обично користе кад се на сто ставља нешто вруће или мокро. Одушевила ме је та таутологија, инсистирање на ономе што се иначе подра-зумева. Док смо пролазили поред полица с књигама које сам већ обишао, читала ми је натписе: „Ово су аутори француског, немачког, италијанског, ретороманског израза.” Једна собица је чак одређена за „пети језик”. „Који?”, питам као, вероватно, и сваки полазник тог ритуала. „Пети швајцарски језик чине језици свих имиграната који нису примили ниједан од званична четири...” Сва моја потпитања моја водиља је одбијала као израз неприличног нестрпљења, опаском: „Убрзо стижемо и на ту етапу.” Кад сам јој касније послао поруку на један од два броја наведених на огласној табли, одговорила ми је: „Пиши на онај други број, овај је приватни.” Осећао сам се као да сам срео глумицу на улици која ме је откачила једним: „Прошло ми радно време!”

У просторијама управе, поздрав „Grüezi”, разумљив само у циришком кантону, исписан је фонетском азбуком и окачен на видљивом месту, какво би у америчком спектаклу заузимао „applause”.

Нема веће радости од откривања пречице. Боље од тог открића једино би било сâм пробити пут.

У тоалету за посетиоце у Лорену, преко пута шоље која садржи две рупе нацртано је упутство о томе како треба седети док се пиша (мало више напред), а како док се каки (гузицу назад). На објашњењу, испод стилизоване женске задњице

– за мушке је предвиђен писоар – лебде две врсте громуљица, тање и дебље, налик картографским симболима кише и снега.

А на писоару стоји реклама за воду: „Овај писоар се користи без воде. Вода живот значи!”

Кад је од домаћице чуо да волим Валзера, Хуан из Колумбије почео је на италијанском нашироко да ми препоручује ауторова станишта, пешачке стазе које је обилазио, око Херизауа, у Берну и нарочито у Билу. Верглао је као плаћена реклама, није било шансе упасти му у реч. Као да је пишчев фан дужан да обави поклоњење аутору пратећи места кроз која је овај силом прилика пролазио, као да ће после тог обиласка знати више о њему... Како не верујем у постхумну психогеографију, уљудно сам климао, већ знајући да ниједно „свето место” нећу обићи.

Путовање јесте моје природно стање. Настанио сам се само зато што сам наклонен и архиварлуку. Једна од те две страсти мораће да страда, и то, бојим се, без одлагања!

У Берну су ми дали да преноћим у стану пред селидбом. Разишавши се с Јаном, остао сам с неотвореним пивом поред кутија књига. Већ прилично уморан, почео сам лењо да пребирам по њима: било је ствари на француском, махом теорија, Симон де Бовоар, феминистичке ауторке, неколико класичних романа у цепном издању. У стану је живео пар; момак се већ иселио. Остале су девојчине ствари, цртежи и књиге. Магија стана који се празни, претвара у настањив простор: сви предмети су прибијени уз ћошкове, паркет, иначе невидљив, шљашти као најважнији елемент, најважнија боја у стану, као да се унутар њега отвара вртлог који све живо усисава. Криво ми је што је момак себе потпуно избрисао из простора, па сад не могу да дешифрујем и његове наклоности. Девојка, речено ми је, излази из стана јер сама није у могућности да га плати. Помишљам да је то изговор и да просто не може да настави да живи у простору који је толико обележен присуством њеног бившег. Иако је све ствари покупио, за њу сигурно остаје присутан у распореду и избору намештаја: ја видим прости паркет, а она све километре које су заједно прешли по њему. На другом спрату, за мене је на поду постављен лежај који може барем троје да прими. Њега тумачим овако: „сигурно се прво решила кревета”. Легао сам и угасио светло. Био сам неспособан да се наслоним на зид, да читам, да се понашам као у било ком другом насељеном простору. Неко време сам само гледао у таму, у светли зрак с улице на празном паркету, као да сам окружен свим бившим станарима, цимерима, који ме заговарају док не утонемо у сан.

Тог дана нам је на колаче и кафу свратила Ника, руска новинарка у изгнанству. Кад год неки гост дође у Лорен, зна се да ће га неко одбацити на воз у Хинвил, може се огребати за место у колима. Ника се распричала о Београду, који је и њој био нужна етапа за улазак у Европу, разговор је завршен кнап пред полазак. Увелико сам најавио управници да ћу се спустити с њима. Док сам улазио у кола, непозната баба на возачком месту, не чекајући да затворим врата, већ је давала гас. Ауто је одједном кренуо. Десетак метара трчао сам уз колски прилаз бацакајући се, држећи се за отворена врата, вичући „Еееј!”, док глупача није схватила да треба да стане. Уместо да се извини, само ми је преко ретровизора упутила прекоран поглед: „па

каснимо!” Као да је због тога требало да јој опростим. И Ника и Габи на сувозачком седишту више пута су ме успут питале: „Сигурно си добро?”

Некако се до краја марта удесило да шоферку не сретнем. У остатку боравка жалио сам што ми се, док сам трчао за колима, није отело барем „идиот!”

„Каква је Лана Бастасик?”, пита ме Анибал, Кубанац настањен између Барселоне и Беча. Пре него што сам стигао да одговорим, поентира: „Шпански листови је превише хвале да би ваљала.”

Дванаестог марта, око седам увече, са собног дрвета у салону пао је лист, по звуку судећи, већ осушен.

Окупирао сам сто у германофоном одељку библиотеке, у соби с погледом на Раперсвил и Циришко језеро. Иако то зна, домаћица редовно гаси светло у библиотеци кад процени да је истекло превише времена да бих могао да се вратим на посао. Пред крај боравка приметила је неке мрље под столом и рекла: „Доносио си овде вино!” Одушевио сам се – то је мој главни недостатак, у датој прилици не успевам да се наљутим због глупости – како јој је то уопште пало на памет. Али сам крив јер сам први доносио вино на вечере које је она спремала не предвиђајући алкохол. Касније се извињавала „for being grumpy”, али чисто да међу нама не остане зла крв. То је у мом случају потпуно искључено, јер, на свим поднебљима, највише волим људе који ми без пардона и околишања разоткрију своје предрасуде. Нека се захвали мом нерву дивљега етнолога!

Cheese filet please! То је лозинка коју треба да изговори Иранац улазећи у радњу у којој ће набавити месо дивље свиње (иначе забрањено у продаји).

На наговор другарица, малац предшколског узраста у Хинвилу скочио је са мало више банке, дочекао се на ноге и нагло сео: у секунди га је заболело стопало. Ишао сам ка аутобуском стајалишту и аутоматски сам стао, у следећем тренутку помислио да је то неприкладно, направио два корака, али потом се опет вратио до места скока, ни сам не знам зашто, претварајући се да тражим аутобус. Малац је и даље био на земљи са пресамићеном фацом. Другарице су га опколиле као нарикаче. Сигурно су више оплакивале чињеницу да ће најевати код васпитачице. Сви су око врата носили детињасту замену за жуте прслукe: наранцасте жирафице од картона.

„Молимо вас *da ne c̄iagaiše* у оне који нам краду чаше. И нама су лепе”, огроман натпис на излогу лозанске кафане *Romand*.

Данијела из Удружења пријатеља Анрија Рорде води ме на ручак у ресторан *L'évêché*, који је и Анри радо обилазио пре сто година. Кроз прозор се види гимназија у којој је предавао математику. С нама руча и Ан-Лиз, стручњак за књижевност Хелвечије. Након разговора о Рорди и његовом спису *Моје самоубиство* које сам превео, брже-боље ми је препоручила неколико савремених аутора. Вероватно мисли да ме швајцарски књижевници интересују због могућности да добијем паре од Про-Хелвечије. Одговарам јој да сам пре Бувијеа, Аготе Криштоф и Рорде преводио још једног Швајцарца, Артура Кравана. „Можете ли поновити име?” моли ме, гуглајући Кравана усред залагаја. Док сам давао обавештења о њему, све време је понављала „Како то да је Швајцарац?”, подразумевајући: „А да ја нисам чула за њега”. „Па рођен је”, одговарам, „у Лозани”. Биће да ми није замерила ово ненамерно

просветљивање, јер је разговор убрзо попримио неочекиван ток: распричали смо се о томе да ли се почетком 20. века швајцарско држављанство стицало рођењем у земљи.

Треба гледати људе само док им сунце пуца у лице (као сад, на станици у Лозани, 16. марта поподне). Само тада се не понашају.

Рордине хронике (*À prendre ou à laisser*, „Узми или остави“) добро ће ми доћи као отрежњујуће средство ако икада поново упаднем у замку самообожавања. Уз њих ћу, осећам, систематичније почети да сумњам у сваки гест чији је једини циљ да се изазове дивљење код другог.

У Цириху, на матинеу у градској библиотеци поводом романа *Мика* Јелене Ангеловске, сретнем на улазу познато лице. То је крупан, благо тамнопут момак са наочарама. Изгледа као да сам га сретао на студијама, у домовима Патрис или Студењак; личи ми на неког ко је стално свраћао, можда и илегалисао, код мојих тадашњих цимера, коме сам се јављао у мензи. Ипак му се не јавим одмах. После промоције, на закуски, упознајем се с неком девојком и изговорим своје пуно име. Момак ми прилази и каже: „То си ти! Здраво!“ Стоји са женом и дететом које подсећа на њега. Јавим му се и кажем: „Откад се нисмо видели? Шта има?“ Питам с правом, јер о човеку не знам ништа осим неодређено познатих црта. Он се расприча: ради годинама као професор српског у Швајцарској, једва чека да се врати у Србију. Све то ми га не ситуира довољно. Покушавам да установим његов фото-робот: претпостављам да је колега с факса, и даље нисам сигуран, али баш зато с човеком желим да одржим општи разговор. Истовремено, свесно искоришћавам пометњу која је настала, само у мом мозгу, јер ме човек препознаје; типично за мене у неугодним ситуацијама: док се стидим што не могу никакво име да накачим уз лик, већ се трудим да запамтим етапе препознавања. У том тренутку нека жена прилази и јавља нам се обојици, њему именом (Александре), пита одакле се знамо; ја убеђено кажем: „Са студија, има сигурно двадесет година“. Мој саговорник клима и тад наступа суштински тренутак. Питам га: „А одакле си ти, беше?“ Он сложи фацу као да му није баш драго што сам га то питао и каже: „Из Новог Сада.“ И тачно у том тренутку све ми се искристалише. Схватам да „Александар“ уопште није неко успут виђено лице из факултетских ходника, нечији брат или другар, већ песник, познаник с којим се нисам никад интензивно дружио, али с којим сам се сретао почетком 2010-их по вечерима, десетак година касније него што сам најпре помислио, мало у Новом Саду, мало у Београду. Правећи се да нисам изненађен сазнањем, спремно разведем на конкретније теме, које су се нагло отвориле, посегнем за заједничким познаницима. Жена и дете који су били с њим отишли су да прошврљају. У једном тренутку питам га: „Колико ти је дете?“ Александар се насмеје: „Немам децу. Овome сам само професор.“

Ришард Капушћински је, како прича пољски преводилац Томаш, у једном свом путопису измислио, ни мање ни више, да се сусрео са Че Геваром. Није могао да се суздржи, додаје, „писац“ је био јачи од чињеница. Одједном видим антологију „Путописне патке“, с поднасловом „измишљотине великих путника“: почела би цртежима оних бурлескних животињских и људских врста које су описивали ренесансни морепловци. Али да ли спада у измишљотину и кад нешто „незаобилазно“ намерно изоставимо? Или кад га видимо тек са отклоном?

У обављању посла због којег сам овде дошао не следим никакву рутину. Уздам се само у (само мени схватљиве) знакове. Кад је Тања, немачка преводитељка Зејди Смит, јуче изјавила да је коначно купила стан који дуго прижељкује, отрчао сам у кабинет и превео (слистио) поглавље-два из Брижит Жиро, „Живети брзо”: у том роману је претежно реч о куповини куће. Пре неколико дана преминуо је Кензабуро Ое; прелиставање његових *Бележака из Хирошима* било је повод да сутрадан ујутру, после неколико дана скањерања, преведем два поглавља из Бувијеове *Јапанске хронике*. Било је, најзад, довољно да ми домаћица открије да се зове Антонијета (отад сам је само тако звао, али увек прегласно, да се ори ходницима) и да је пореклом Италијанка да бих се вратио Калеовом путопису „Офрље кроз Италију”. Изгледа да ми је индиректни подстрек споља неопходан да бих уопште пожелео да седнем за сто; није ни изблиза довољно да потпишем уговор. Само таква подударана истински ме отварају.

Пред крај боравка разменио сам узгред ове утиске са британском колегиницом Чарли (колегиницом и по метеоропатији и по прокрастинацији). Признала ми је да, кад год ради на новом месту, доживљава неочекивана поклапања између свакодневних догађаја и свог преводилачког пројекта. Због свега тога најчешће ништа и не ради него само седи у библиотеци и послушкује интензивне знакове. Похвала лењости!

У салону су већ поставили конференцијски сто и столице за преводилачку радионицу која ће се одржати прекосутра. Имам моменталну жељу да у међувремену у том брижљивом амбијенту направим нешто детињасто, на пример да заборавим лименку на катедри, да као случајно проспем пиво у тепих или неколико иверица с дрвљаника. Али суздржим се чим помислим на реални домет таквих подвала. Сви би, узгред, из прве провалили да сам ја провокатор.

У преводилачкој кући (али и у општини, па и у пошти) на посебним местима стоји по једна иста хемијска: црна, танка, на постољу исте боје са футролом за перо и четири ножице за које је везана перлицама. Савршено стилизоване оловке за „не однети”. (*Disclaimer*: ипак се могу однети ако се дрпи и постоље.) Чим сам је детаљно осмотрио, одмах сам је склонио са средине стола да не смета: сутрадан ју је Антонијета ту поново вратила.

Три недеље се ломатам по библиотеци, између Штама, Диренмата, Канетија и Фриша, и поред *Бележака* Лудвига Хола пролазим као поред турског гробља. Отворим књигу насумице, увек на погрешном месту, на неком усиљеном филозофском коментару после којег ми се одмах приспава. Тек јутрос, 24. марта, дебело издање *L'age d'homme* отвара се на правој страници, поглављу „*Varia*”, које отпочиње Лихтенбергвим бисером: „Пречесто бележимо оно што би неко други забележио на нашем месту, а остављамо по страни оно што бисмо само ми били кадри да кажемо.”

У Холовим „Белешкама или О неужурбаном помирењу”, које су писане током 1930-их у Холандији, нема (сва срећа) никаквог реда, упркос жељи аутора да постигне некакву класификацију. Опет је најбоље, скоро највеће поглавље, оно које се зове *Varia*, које је уосталом, сазнајем у међувремену, објављено као засебна књига. У фрагментима има чисте лихтенбергевске одсечности изречене кроз поспрдни

кикот („Био је толико јак да је могао своју левицу да поломи десницом.“). Има ауторитарне и јетке лапидарности налик на Карла Крауса („Изненадно откриће: мрзим круг!“). Али пре свега, Лудвиг Хол ме је освојио ведром наклоношћу према површинским, једноставно видљивим стварима које се иначе подразумевају. Његова метода бележења заснива се на одбацавању аристократске идеје савршеног дела; он (пролетерски) прихвата само оно што само дође. (Није неважно споменути да је као гимназијалац био избачен из школе због комунистичких уверења и лошег утицаја на своје другаре, које је, замишљам, заразио неуспехом.) Другим речима, за Хола је најважније гледање без посредника. „Један вид среће: видети како нам све ствари долазе саме.“

Кад год боравим у Швајцарској, у окружењу ми се нађе по један Иранац. У контексту Хелвечије, тај стицај околности схватам као срећну везу са стварним светом. У Лавињију сам имао Асгара, преводиоца Аготе Криштоф. Садашњи Иранац, Абас, од почетка на све што изнесем у тањиру, било да је сир, хумус или салата, показује и пита: „Шта је то?“ Не мрзи ме да му објасним, он прихвата све чиме га понудим, театрално се захваљујући. Сада управо за трпезаријским столом наглас чита из књиге Фредерике Крецен, коју преводи. Чим ја уђем у трпезарију, увиђавно прекине. Кад год се увече разилазимо, пажљиво набраја на чему ми се све захваљује, најављује да ће изаћи да попуши цигару, додаје: „Можда ћу се вратити“ и не врати се никад.

Како Немцима (без извесног ликована) објаснити зашто се *Какерлаке* на српском каже *бубашваба*? А не додати одмах, чисто да истакнем наводну демократичност, или не дај боже НЕУТРАЛНОСТ свог језика, да располажемо и „бубарусом“?

Управо сам извео нешто потпуно швајцарски: спремајући вечеру, питао сам Пољакињу Дороту да ли сам је пробудио ноћас урличући уз гитару око једанаест. (Предупреди грдњу бригом!) Важно је истаћи да је било других колега око нас. Најпре је рекла да је већ била у царству снова, а потом додала (споро, пошто нерадо говори енглески) да свирање никако не може да је омете; уз то, ја наводно и певам „very good“. На тако срочени комплимент, перући судове, могао сам да кажем само: „Хвала!“ Притом нисам заборавио да ми је пре недељу дана, док сам свирао, ушла у собу и без сведока ме замолила да мало стишам, правећи онај чувени покрет руком: приближавање палца и кажипрста.

Шта је довољно да неког писца, као сада Лудвига Хола, прогласим својим саговорником? Без околишања: интуиција да имамо исте мане. Роберта Валзера, нарочито у писмима, волим зато што у њему препознајем незрелост, чујем у њему прву реакцију која мени сине, па се уздржим да је изговорим. Валзер притом некако успева да ме доведе у ситуацију да му завидим што се усудио, тиме што освешћује своју детињастост! Анрија Калеа волим због сличне особине, он је уз то и расејан, и по сопственом признању поводљив: ни у којем другом пороку се толико не препознајем. К Холу ме привлачи што је тако нервозан, распричан и неуједначен, поклоник култа јутра и погледа, склон да скаче с теме на тему док су вруће. Али доказ да ми је Хол сасвим сигурно савезник налазим у једној фотографији на насловној страни немачког издања *Бележака*. Писац, вероватно већ у осмој деценији, стоји у мрачној соби за коју претпостављам да је његова изба-полупећина у Женеви.

Иза њега на штрику виси безброј цедуљица, растворених у дволисницама, као да се суше. Аутор их сваког јутра убере и дожврља на полеђини напомену ситнијим словима. На лицу носи зажарени поглед фотографа у мрачној комори.

И пред њим, као пред сваким повлашћеним саговорником, упозорење: не напајај се превише његовом будношћу јер ће те уљуљкати. И: узврати му понекад репликом, као што би песницом, чисто да му покажеш да га чујеш. Брат си му, а не ученик.

Скоро три недеље, одмах при буђењу седао сам за сто, истина, уз луксуз да напустим спаваћу собу, доносио кафу и хрпу књига на којима радим и тако сам се, на самом прагу дана, моментално успављивао. Зашто нисам одмах по буђењу истрчавао напоље, као данас, потурао чело јутарњој свежини, која би ме потом носила кроз цео дан? (Хол: „Видео сам човека како избезумљено трчи кроз град. Зашто? Пробудио се.”)

На станици у Нешателу, по реклами осигуравајуће компаније, један не баш најписменији лик исцртао је Венерин симбол и окружио га речитим легендама: „Производ зла”, „паклени изум”, „ђавоље говно”. Као да то није било довољно, женски симбол наведен је на још једном месту уз легенду „вражја творевина за ширење зла”. У средини записа се пак налази очекивано прецртано срце, препукло и пропраћено натписом ”L'AMOUR SA N'EXISTE PAS!! ET LA VIE C'EST DE LA MERDE!!”

Из Вернетсхаузена за Женеу полазим у шест, пре него што је свануло, по киши и ветру. Чује се само птица с непроменљивим семплом од четири одсечна звука који се јављају сваког јутра у то доба. Таман кад сам био убеђен да сам на све мислио, кишобран који сам позајмио још пре неколико дана заглави се на прагу и неће да се отвори. Враћам се, одлажем га, испробавам један незаузети који ради, али проблем је у томе што је осликан мотивима срца и звездица. Одложим га под трем, поред неколико растворених кишобрана, и узимам онај који ми звучи најмушкије, надајући се да тиме не рушим равнотежу Куће.

Поглед на тмурно небо по изласку из „оазе”: нисам се осећао тако недобродошло и беспомоћно у пејзажу од 2013, кад сам изјутра, по највећем снегу, полазио из Калуђерице на аутобус за град. Исти умор као и тада при подсећању на све етапе које ме очекују. (Истовремено глас: не кукај, пиздо, само овде, где ти ништа није надобхват руке, јесте прави живот. Али не верујем му јер звучи као *bully*: користи велике речи, и то демагошки промишљено.)

На платоу Пленпале, двоје деце, брат и сестра, пипкају бронзану статуу жене ухваћене у кораку. Девојчица јој се качи на рамена да провери издржљивост. Дечак је, природно, мази по ногама, онда чучне и завири јој под сукњу, једном, други, трећи пут. Гледајући их из кафића, церим се кроз нос, реагују и пролазници. Једна жена што пролази поред њих заинтересовано се осврће, заставши и сама у кораку као извајана, и дели смех с пролазницима. Деца је убрзо сустижу. То им је мама.

Из књиге *La Scierie* (Сџуіара; аутор је аноним) излазим као мамуран, са сувом, немилосрдном радничком реченицом, лишеном празног хода и намигивања читаоцу. Сасвим је прикладно што је текст остао непотписан: физичког радника, чак и након што престане с радом, тешко замишљамо као писца подложног ташти-ни. Стил је сведен као да је и сам претрпео стругање. Прича највећу снагу добија

из убеђености с којом је протагониста саопштава. Интонирана је као непопустљиво сведочење, тако упорно и огољено у исти мах да мора постати прворазредна књижевност: „Пишем”, како каже прва реченица, „зато што имам нешто да кажем” и тачка. Утисак превејаности, иако приповедач не намерава ништа да нам прода. Али зато нема психологизације, тако драге француским писцима. Све је напољу, видљиво, опипљиво: у раду машина и труду који се читава на људском телу. Савим логично што је текст први објавио Владимир Димитријевић у *L'age d'homme*.

У његовој бившој књижари, *Le Rameau d'or*, виси натпис: „30–60 одсто попушта”. Газда Фреди излази из подрума са зимском капом и каже: „Пред затварањем смо.” „Где се селите?”, питам. „Нигде. Затварамо.” Власник зграде у којој књижара постоји последње најмање четири деценије наложио је свим закупцима да се иселе. Као да му је обавеза да буде активан, Фреди додаје да планира да отвори међународни културни центар и љубазно ме позива да последњи пут оверим подрум.

По излазу, с друге стране излога видим Фредијеву слику. Кандидује се на градским изборима у оквиру грађанског покрета *Libertés et Justice sociale*. На њиховом сајту, у књижаревој биографији пише: „Преузео сам 2019. књижару *Rameau d'or* да би се избегло њено гашење.” Сам себе у првом лицу описује као „човека од авантуре и изазова”.

У недавно објављеној монографији о Бувијеу, наведен је стрип који као да би могао да понесе наслов *Бувије за њочешнике*. Инфантилно нацртан, приказује његове етапе из *Ујошребе свеџа*, али наводи их на следећи начин: „Никола узастопце постаје Србин, Турчин, Персијанац, Авганистанац, брадати Индус”...

Помислим: добра илустрација његове (међу путописцима јединствене) способности да се стопи са сваком културом кроз коју је прошао, да се у њој настани уместо да кроз њу протутњи офрље. За такву спремност потребно је неколико живота: Бувије их је све истрошио у *Ујошреби свеџа*, што се и види у наредним књигама.

Елем, поред сваког од својих живота аутор је нацртан са локалним традиционалним обележјем. У азијским земљама, на глави носи различите врсте чалми. Као Србин, има дуге бркове и носи петокраку на капи и на грудима.

За многе ауторе које пропустим кроз шаке вреди рећи: „Је ли стварно генијалац или сам само одушевљен што сам га открио?”

Контрола улази у Вецикону. Момак са слушалицама слаже фацу кривца док контролорки предочава карту на телефону. Прича много, као да се нада да ће проћи. Контролорка мирно дозива колегу, домунђавају се, путник је скрстио руке и прави се да их не слуша. Онда колега вади хемијску: знак да ће почети да пише казну. Без обзира на тај гест, момак се, барем споља, не буни. Контролор му пружа папирић на којем нешто треба да забележи (можда: „Остала ми повластица код куће; изјавио тог и тог дана и потписао?”). Замишљам, пошто не разумем ни реч (а и сцена је више у фацијалним изразима), да се дешава следеће: контрола исписује казну, момак је плаћа, а ако се испостави да је повластицу стварно заборавио, швајцарске железнице му рефундирају казну. (Сигурно умишљам!) У међувремену, издали су му рачун. Све се обавља уз дужно поштовање и учтиве осмехе, а момку се ипак, док прима казну, отме поглед кривца који се прошета по вагону. Као да је, шверцујући се, узео из наших уста.

У возу Цирих–Лозана спавам као баба из неких Зошченкових прича, покривен капутом, загрљивши ранац десном руком као да је дете, и то само на десно око. Будим се на свакој станици. И то пре свега што швајцарски возови на станицама празне тоалете. У Лозани сам најчешће осетио смрад. Овог јутра, на излазу из воза, нико у мом видокругу се не жали. Кад сам пре неки дан ишао из Лозане за Цирих, празнили су садржај из женевског воза. Сви путници на уласку покривали су уста и окретали се да се сусретну са сличним гримасама на лицима суседа, као деца на екскурзији кад се неко исповраћа.

Шта је лепо? (Вежба из Сеи Шонагон) Капи на зиду купатила после претерано одвртне славине, док се не осуше.

Кад ми се Ани Ерно обратила, данас у једном пош-хотелу у Лозани, где смо имали пола сата за кафу, имао сам утисак да јој препознајем глас. Скупљала је уста говорећи као да се спрема да изусту неку од својих експлозивних, провокативних реченица, али говорила је мирно, нимало растрзано нити бирајући експресивне фразе, већ сталожено, како само уме поборник разговора (таквог препознајем из прве). Није говорила, причала је.

Цитирајући једну Гетеову реченицу у дневнику, Кетрин Менсфилд пише: „То је музика која ме доводи у расположење погодно за писање, али не својим садржајем већ *инџонацијом*.” Имала је двадесет четири године кад је то написала. Неки професионални писци целог живота масте папир уверени да их покрећу идеје, убеђења, нешто „дубље”, што се не може ни чути нити ставити у уста.

Из Монтришеа за Бијер, потом из Бијера за Лозану, путујем са случајном сапутницом, новинарком из Лозане, Сузан. Водимо један од оних разговора какви се воде само једном у животу, са незнанцем из воза с којим се путеви већ разилазе. Повлачим се и слушах како једна права Швајцаркиња, *Vaudoise*, хвали Алпе, Шарла-Фердинана Рамија, језеро, и врло заинтересовано пропитује јесам ли у међувремену открио још неког њиховог писца. Разочара се, наравно, кад се испостави да сам открио једног већ покојног Швајцарца, и то родом из кантона Гларус. О свему има мишљење, које тако разговетно декламује; уопште се не зачудим сазнавши да је и ванредна професорка швајцарске књижевности. Љути је што је Ани Ерно петнаест година потрошила на књигу од само триста страна и узвраћа јој примером Рамија, који је такву књигу избацивао сваке године. Права је новинарка: о сваком писцу има спреман локални трач. За Бувијеа каже: „А, да, тај мали женевски буржуј! Оженио се градоначелниковом ћерком.” У тој реченици чујем и презир Лозане према Женеви. Сличне тонове сам чуо у помало разочараној реакцији једног издавача на женевском сајму књига коме сам причао о свом путопису: „Значи, више се дешава у кантону Во него у Женеви?” Швајцарски менталитет је управо ту: није уопште државни већ покрајински, локалпатриотски.

Ово бих хтео да кажем, да викнем у уво свом следећем саговорнику: „Говорите ми као да ништа не знам! Ништа не подразумевајте!”

Људе треба, кад год је могуће, гледати када те не виде, када не знају да их гледаш. Из такве визуре и обичан пролазак са псом под кишом, мрштење и набирање усана под капима, изгледа као милионски кадар из брижљиво режираног филма.

Када се расправљам с људима за које знам да имају потпуно другачију визуру, непомирљиву с мојом, за све време кошкања искрено мислим: „Откуд му, кад је толико другачији, уопште моћ говора?” Расправа се своди на то ко ће рећи задњу реч и завршава се умором. Не води никуда јер увек остаје размена теза, јер не може да прерасте у разговор.

По узлетању авиона за Београд, са слушалица креће Пресинг: *Збојом, камиказо*. После турбуленција: Никола Бувије, у Крагујевцу, који назива „селендра”, средином педесетих година, на хармоници свира (летећи) моравац (и жали се како га није баш похватао).

Пратим вести о протестима француских синдиката против пензионисања у шездесет четвртој години, исмевам одлуку швајцарске државе да откупи пропали *Crédit Suisse*, у себи се ругам Макрону који се према демонстрантима све више понаша као аутократа. А онда протрљам очи и сетим се где ми је пребивалиште, у земљи у којој се свака демократска иницијатива може релативизовати, у земљи у којој је све на продају, бланко. Хватам себе како вести из Србије читам круто, преко воље, као путник што разгледа ружну станицу на којој се воз принудно зауставио, очекујући да што пре крене даље. Али то никако да се деси.

28. фебруар – 31. март 2023.